

TERORIZMO SOCIOPSICHOLOGINIAI YPATUMAI

Dr. Aistė Diržytė

Lietuvos teisės universiteto Socialinio darbo fakulteto Psichologijos katedra

Dr. Aleksandras Patapas

Lietuvos teisės universiteto Valstybinio valdymo fakulteto Viešojo administravimo katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 14, 271 46 20
Elektroninis paštas aistei@hotmail.com, patapas@takas.lt

Pateikta 2003 m. vasario 11 d.

Parengta spausdinti 2003 m. gegužės 2 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Socialinio darbo fakulteto Psichologijos katedros profesorius habil. dr. Viktoras Justickis ir Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos katedros profesorius dr. Aleksandras Dobryninas

Raktažodžiai: terorizmo teorija, teroristo asmenybė, teroristo mąstymas.

Keywords: terrorism theory, terrorist personality, terrorist cognition.

S a n t r a u k a

Terorizmo įveikimas yra vienas iš strateginių NATO uždavinių. Daugelyje valstybių ne tik saugumo tarnybos, bet ir mokslininkai aktyviai dalyvauja įgyvendinant šią misiją, kuriant antiteroristinę politiką. Terorizmo reiškinių mokslininkai analizuoja politiniu, ekonominiu, teisiniu, istoriniu požiūriais, nors dabar daugiausia dėmesio skiriama sociopsichologiniams šio reiškinių ypatumams. Siekiama nustatyti, kodėl kai kurie asmenys tampa teroristais, kuo ypatinga jų psichika ir kokios poveikio priemonės gali būti efektyvios įveikiant terorizmą.

Dėl globalizacijos iššūkio šiuolaikinėms valstybėms Lietuvai iškyla būtinybė geriau pažinti terorizmo reiškinių. Šis uždavinys ne mažiau aktualus ir dėl artėjančios Lietuvos narystės NATO organizacijoje. Mokslinių darbų, analizuojančių terorizmą, jo sociopsichologinius ypatumus, Lietuvoje nėra atlikta. Šio straipsnio tikslas – įvertinti sociopsichologinius terorizmo ypatumus, supažindinti su pagrindinėmis terorizmo teorijomis, užsienio valstybių mokslininkų indėliu analizuojant terorizmo reiškinių.

Įvadas

Terorizmo apibrėžimas. JAV Valstybės departamentas 1998 m. terorizmą apibrėžė kaip „suplanuotą, politiškai motyvuotą subnacionalinių slaptų grupuočių smurtą, nukreiptą į taikius gyventojus, siekiant padaryti poveikį (politiniams – *aut. pastaba*) adresatams“. Terorizmo psichologijos specialistas R. A. Hudsonas pateikia tokį terorizmo apibrėžimą: „tai netikėta aukoms, priešinga baudžiamiesiems įstatymams, apskaičiuota smurtinė *veika*, kuria siekiama padaryti psichologinį poveikį adresatui, atkreipti visuomenės dėmesį į tam tikras problemas, reikalavimus, ir pasiekti grupuotės tikslų“ [14, p. 8]. JAV Federalinių tyrimų skyriaus ekspertų teigimu, šie apibrėžimai tiksliausiai atitinka terorizmo esmę.

Pasak terorizmo ekspertų, teroristinės veikos subjektai gali būti aktyvūs arba pasyvūs. *Aktyvūs* teroristai – tai teroristinės veikos organizatoriai, kurstytojai, vykdytojai, *pasyvūs* – jų padėjėjai: finansiniai rėmėjai, logistikos specialistai, gydytojai ir pan. [14]. Terorizmo ekspertai aktyvius teroristus skirsto į „kontraktorius“ (*senos kartos teroristai*, pvz., Abu Nidal,

George Habash, Abu Abbas) ir „laisvuosius“ (*naujos kartos teroristai*, pvz., Sheikh Omar Abdul Rahman, Ahmed Ramzi Yousef, Osama bin Laden).

Šiandieniniame pasaulyje terorizmo įveikimas yra vienas iš strateginių NATO uždavinių [14]. Daugelyje valstybių ne tik saugumo tarnybos, bet ir mokslininkai aktyviai dalyvauja įgyvendinant šią misiją, kuriant antiteroristinę politiką. Terorizmo reiškinį mokslininkai analizuoja politiniu, ekonominiu, teisiniu, istoriniu požiūriais, nors dabar daugiausia dėmesio skiriama sociopsichologiniams šio reiškinio ypatumams. Siekiama nustatyti, kodėl kai kurie asmenys tampa teroristais, kuo ypatinga jų psichika ir kokios poveikio priemonės gali būti efektyvios įveikiant terorizmą [23, p. 19–43].

Dėl globalizacijos iššūkio šiuolaikinėms valstybėms Lietuvai iškyla būtinybė geriau pažinti terorizmo reiškinį. Šis uždavinys ne mažiau aktualus ir dėl artėjančios Lietuvos narystės NATO organizacijoje. Mokslinių darbų, analizuojančių terorizmą, jo sociopsichologinius ypatumus, Lietuvoje nėra atlikta. Šio straipsnio **tikslas** – įvertinti terorizmo sociopsichologinius ypatumus, supažindinti su pagrindinėmis terorizmo teorijomis, užsienio valstybių mokslininkų indėliu analizuojant terorizmo reiškinį.

Terorizmo analizės teorijų apžvalga

Terorizmo reiškinys buvo žinomas jau 46 m. po Kr., kai žydų sekta, vadinama *Zealot*, vykdė teroristinius išpuolius prieš romėnus Judėjoje. Šios teroristinės grupuotės žudikai, vadinami *sicarii* arba pjovikais, veikė romėnų valdomuose miestuose. Jie pjaudavo, nuodydavo net savo tautiečius žydus. Vis dėlto nors terorizmo ištakos siekia I amžių, terorizmo teorijos pradėtos kurti tik XX a. Trumpai apžvelgsime pagrindines terorizmo analizės teorijas – multikauzalinę, politinę, organizacinę, fiziologinę ir psichologinę.

Multikauzalinė teorija. Multikauzalinė (daugiapriežastinė) teorija terorizmą vertina kaip daugelio priežastinių veiksnių rezultata. Teigiama, jog šie veiksniai gali būti ne tik psichologiniai, bet ir ekonominiai, politiniai, religiniai, sociologiniai, net fiziologiniai. Kadangi terorizmas yra daugiapriežastinis reiškinys, bandymas analizuoti kurį nors vieną terorizmo veiksnių, neatsižvelgiant į kitus, yra neprasmingas. Prasmingais laikomi tik tokie tyrimai, kurie analizuoja ir vertina veiksnių visumą [14].

Šios teorijos autoriai taip pat laikosi nuomonės, jog terorizmo reiškinys analogiškas revoliucijos arba politinio smurto reiškiniams: jį gali sukelti etniniai, religiniai, ideologiniai konfliktai, skurdas, nelygybė, taikių bendravimo kanalų nebuvimas, nepasitikėjimas valdžia ir t. t. [34, p. 31–32].

Politinė teorija. Politinė terorizmo analizės teorija sukurta XX a. aštuntajame dešimtmetyje. Ji pabrėžia socialinės aplinkos veiksnio įtaką teroristinių grupuočių formavimuisi. Politologai Ch. Johnsonas ir M. Crenshawas teigė, kad politiniai disidentai, jei tik jų įsitikinimai leidžia ir aplinkybės paskatina, gali pradėti naudoti smurtą ir siekti įgyvendinti teroristinę strategiją. Situaciniais veiksniais, skatinančiais terorizmą, galima laikyti, pavyzdžiui, tėvynės okupaciją, nuosavybės teisių praradimą [15; 8, p. 247–260].

Politinės teorijos autoriai taip pat teigia, kad terorizmo priežastimi galima laikyti tam tikros socialinės arba etninės grupės nevilgtį, netikėjimą, kad jos interesai gali būti apginti kitu būdu. Be to, teigiama, kad tokiam elgesiui būdingas *difuziškumas* – jis gali paplisti tarp kitų radikaliai nusiteikusių grupių, kurių padėtis panaši [18].

Organizacinė teorija. Organizacinė teorija terorizmą vertina pirmiausia kaip strateginį veiksmą, sumanytą ir įvykdytą *grupės* asmenų. Pasak šios teorijos autorių, teroristiniai sprendimai – tai kolektyviniai sprendimai, ir negalima teigti, jog teroristinės grupuotės lyderio atsakomybė yra didesnė už teroristinės grupuotės narių atsakomybę [30].

Organizacinė terorizmo teorija, paskirstanti teroristinės grupuotės lyderių atsakomybę visiems grupės nariams, susilaukia daug kritikos. Kai kurie terorizmo ekspertai teigia, jog, pavyzdžiui, Abu Nidalas, Ahmedas Jibrilas, Osama bin Ladenas, Shoko Asahara yra domiuojantys lyderiai, savarankiškai priimančius sprendimus ir tik nurodantys grupuotės nariams užduotis [14]. Taigi ne visais atvejais teroristinė grupuotė galės tęsti teroristinę veiklą, laikytis tos pačios teroristinės strategijos, jei praras savo lyderį.

Fiziologinė teorija. Fiziologinės terorizmo teorijos autoriai teigia, jog net išnykus socioekonominėms priežastims terorizmo reiškinys išliktų gyvuoti [24, p. 1–32]. Šie autoriai laikosi nuomonės, kad teroristinio smurto šaknys slypi ne visuomenės problemose, o teroristų galvos smegenyse, savitai gaminančiose norepinefriną, acetilcholiną ir endorfinus, kurie stresinėmis situacijomis „narkotizuoja“ smegenis 100 kartų stipriau nei morfinas [13, p. 45–53].

Pasak kai kurių fiziologinės terorizmo teorijų autorių, kad individas taptų teroristu, vis dėlto nepakanka tik fiziologinių veiksnių – reikalingi ir tam tikri įsitikinimai, nuostatos. Žiniasklaida, leisdamą teroristams pasijausti reikšmingiems, gali paskatinti terorizmo plitimą [11, p. 517–526].

Psichologinė teorija. Psichologinė teorija terorizmą vertina kaip sociopsichologinį reiškinį. Teigiama, jog norint suprasti terorizmą, pirmiausia reikia analizuoti teroristų motyvą, vertybes, mąstymą, asmenybę. Pasak šios teorijos autorių, psichologinių terorizmo veiksnių supratimas yra labai reikšmingas kuriant antiteroristinę politiką [14].

Psichologinė terorizmo teorija dabar susilaukia daug mokslininkų, terorizmo ekspertų dėmesio. Tiesa, pati ši teorija nėra vienalytė – įvairūs autoriai pabrėžia vis skirtingų psichologinių veiksnių svarbą terorizmo plitimui. Kadangi tyrimų rezultatai nevienareikšmiai, yra sukurtos kelios psichologinės terorizmo teorijos.

Psichologinės terorizmo teorijos

Pagrindinė psichologinių terorizmo teorijų prielaida yra ta, kad teroristu ne gimstama, bet tampama – dėl tam tikrų psichologinių priežasčių. Šios priežastys gali būti įvairios – skriaudos ir keršto jausmas, psichopatologija ir t. t. Terorizmo psichologai išskiria keletą pagrindinių psichologinių terorizmo teorijų – tai frustracijos–agresijos, neigiamos tapatybės ir narcisistinio keršto teorijos [14].

Frustracijos–agresijos teorija. Šios terorizmo teorijos ištakos – dar 1939 m. psichologo J. Dollardo sukurta frustracijos–agresijos teorija, iškėlusį prielaidą, kad agresija yra frustracijos pasekmė, ir kad frustracija skatina tam tikras agresijos formas [10]. Pasak šios terorizmo teorijos autorių, teroristinės grupuotės agresijos dydis priklauso nuo jos lyderių ir narių frustracijos stiprumo [9, p. 234–260; 20, p. 273–74]:

$$A = f(F), \text{ čia } A \text{ reiškia agresiją, o } F \text{ – frustraciją.}$$

Frustracijos–agresijos teorijos autoriai nurodo, jog frustracijos, politinių, ekonominių arba asmeninių lūkesčių neišsipildymo sukelta agresija yra neapibrėžtai nukreipiama į objektą, suvokiamą kaip trukdantį siekti norimo tikslo. Pavyzdžiui, 2001 m. spalio mėnesį Osama bin Ladenas savo kalboje pabrėžė, kad Amerika nebus saugi, kol jų (*Al-Qaida* grupuotės – *aut. pastaba*) reikalavimai nebus įvykdyti.

Kai kurie šios teorijos autoriai teigia, kad frustracija savaime nepaskatina agresijos, ir reikalingos papildomos sąlygos, kad agresija būtų išreikšta. Tokiomis papildomomis, nors nebūtinomis, sąlygomis gali būti laikoma, pavyzdžiui, galimybė naudotis ginklais [1].

Frustracijos–agresijos teorijos nagrinėjimas vis dėlto detalai nepaaiškina, kokie teroristinės veikos subjektų įsitikinimai ir vertybės juos skatina tęsti nusikalstamą veiką [3].

Neigiamos tapatybės teorija. Šios teorijos autorė yra politikos psichologė J. N. Knutson. 1981 m., pasiremddama E. Eriksono *Asmenybės tapsmo* teorija, ji iškėlė mintį, kad politiniai teroristai yra individai, sąmoningai priėmę neigiamą tapatybę. Analizuodama teroristų biografijas, N. Knutson pateikė daug faktų, patvirtinančių neigiamos tapatybės teoriją. Vienu iš pavyzdžių galėtų būti kroatų teroristo gyvenimo istorija: būdamas etninės mažumos atstovas, jis negalėjo įgyvendinti svajonės įgyti universitetinį išsilavinimą, todėl sąmoningai apsisprendė tapti teroristu [17, p. 105–152].

Neigiamos tapatybės teorijoje pabrėžiama tai, jog individo neigiamos tapatybės priėmimui būdingas *atmetimas* vaidmens, kurio siekė, ir kuriam pritarė aplinkiniai. Šis atmetimas įvyksta dėl skriaudos jausmo, bejėgiškumo, alternatyvių sprendimų nesuradimo.

Kai kurie autoriai teigia, jog neigiamos tapatybės teorija yra panaši į frustracijos–agresijos teoriją, ir jų nereikia išskirti [14]. J. Knutson nurodo, jog neigiamos tapatybės teorijoje labiau pabrėžiami politiniai veiksniai, jų svarba asmenybės pasikeitimui. Vis dėlto ši teorija gali būti kritikuojama, nes detalai nepaaiškina psichologinių sąlygų, dėl kurių individas gali tapti teroristinės veikos subjektu.

Narcisistinio keršto teorija. Narcisistinio keršto teorijos autoriai – psichologai J. W. Craytonas (1983), J. M. Postas (1990) ir R. M. Pearlsteinas (1991). Viena iš pagrindinių šios teorijos prielaidų yra ta, kad teroristai yra pažeistos psichikos asmenys [7]. Jų psichologiniam profiliui būdingi didybės klaidės, sociopatija, arogancija, nepagarba kitiems. Terorizmą šios teorijos autoriai siūlo vertinti kaip narcisistinį kerštą, įsiūtį, atsakantį į narcisistinių poreikių įžeidimą, taip pat kaip pastangas atgauti savigarbą, galią ir situacijos kontrolę, patyrus įsivaizduojamą pralaimėjimą [7, p. 33–41].

Narcisistinio keršto teorijos autoriai teigia, kad „prasmingi politiniai idealai“ teroristams yra tik priedanga, kuri pirmiausia skirta jų pačių psichikai. Įteigdami sau, kad teroristinę veiką vykdo „dėl idealų“, jie išvengia kaltės ir gėdos jausmo. Nejausdami kaltės ir gėdos, jie gali tęsti teroristinę veiklą [26].

Pasak narcisistinio keršto teorijos autorių ir jų šalininkų, daugelis teroristų, taip pat ir karo kurstytojai, yra narcisistinės arba ribinės asmenybės, atitinkančios psichiatrinis TLK–10 (tarptautinės ligų klasifikacijos) kriterijus. Prie tokių asmenybių galima priskirti ir Adolfą Hitlerį bei Sadamą Huseiną. Šie individai gali būti vertinami kaip turintys sutrikusį savęs vaizdą. Tokie asmenys negali sau sąmoningai pasakyti „aš turiu trūkumų“. Užuo integravę savo silpnybes, jie ieško išorinių *priešų*, kuriuos galėtų kaltinti ir bausti už savo nelaimes [26].

Narcisistinio keršto teorijos autoriai taip pat teigia, jog daugeliui teroristų yra nepavykę įgyti tinkamo išsilavinimo, pasiekti profesinių laimėjimų, sukurti darnios šeimos, ir jeigu jiems būtų tai pavykę, jie niekada nebūtų tapę teroristais. Vis dėlto naujausi tyrimai rodo priešingas tendencijas – teroristais tampa net labai išsilavinę asmenys – chemikai, biologai, inžinieriai, fizikai [26].

Kai kurie autoriai kritikuoja narcisistinio keršto teoriją, nes ji nepaaiškina nei savižudžių teroristų psichologijos, nei nesutrikusios psichikos teroristinės veikos subjektų motyvacijos, nei įvairių teroristo asmenybės tipų [17, 105–152].

Kokios gi asmenybės yra teroristinės veikos subjektai? Ar psichologiniu požiūriu jie visi yra panašūs? Ar visi teroristai turi bendrą asmenybės bruožų? Ar egzistuoja „teroristinė asmenybė“?

Teroristinės veikos subjekto asmenybė

Psichologiniu požiūriu, *asmenybė* – tai individui būdingų, sąlyginai pastovių savybių visuma, kuri pasireiškia mąstysenoje, jausenoje, elgsenoje. 1977 m. psichologas C. Hasselis išskėlė mintį, kad teroristai – patologiškos (pažeistos, sutrikusios – *aut. pastaba*) asmenybės. Analizuodamas teroristų asmenybes, jis sukūrė psichopatologinę teroristų tipologiją [12, p. 1–16].

1987 m. L. Suellwoldas nustatė, kad tarp teroristų yra daug individų, pasižyminčių paranoidine ir narcisistine asmenybe [32, p. 24]. 1987 metais R. M. Turco pasiūlė teroristus skirstyti į 4 tipus: 1) neadekvati asmenybė, keliantis didelius aplinkos reikalavimus; 2) asociali asmenybė, pasižyminti nusikalstama, pavojinga visuomenei pasaulėžiūra; 3) paranoidinė asmenybė, pasižyminti neadekvačiais poreikiais; 4) hipomaniška arba depresyvi asmenybė, linkusi į savižudybę [32, p. 153–161]. 1992 metais psichologai P. W. Johnsonas ir T. B. Feldmanas teroristinių grupuočių lyderius aprašė kaip „fanatiškas, paranoidines ir narcisistines“ asmenybes, o grupuočių narius – kaip „asocialias, neadekvačias“ asmenybes [16, p. 293–303].

Apibendrinant tyrimų duomenis, teroristinės veikos subjektus galima suskirstyti į keletą asmenybės tipų.

Psichopatinis teroristas. K. I. Pearce'as (1977), H. Cooperis (1978), T. Millonas (1981) ir daugelis kitų psichologų beveik prieš porą dešimtmečių teigė, kad teroristinės veikos subjektai – psichopatinės, asocialios asmenybės. Buvo manoma, kad visų teroristų nusikalstamos teroristinės veikos motyvas – neapykanta, kilusi patyrus skriaudą, taip pat noras valdyti, dominuoti, žeminti kitus, ir ypač tuos, kurie suvokiami kaip kuo nors nusikalėtę:

Patyriau skriaudą = Neapkenčiu = Baudžiu

Dabar manoma, kad psichopatinių teroristų tarp visų teroristinės veikos subjektų yra tik dalis. Jie pasižymi asocialios, sociopatinės asmenybės simptomais, aprašytais TLK–10 kriterijuose. Kaip teroristinės veikos subjektai, jie paprastai labai žiaurūs savo aukoms, įkaištams. Jiems patinka, kai jų bijo, todėl, skirtingai nei teroristai, kuriems svarbiausia politiniai reikalavimai, jie yra linkę konkrečias aukas bauginti, gąsdinti, taip kompensuodami pataloginį galios poreikį [25, p. 171–174; 6, p. 253–262; 22].

Narcisistinis teroristas. Psichologų C. Lascho (1979), L. Suewoldo (1987), J. M. Posto (1987), R. M. Pearlsteino (1991) nuomone, teroristinės veikos subjekto asmenybė – tai pirmiausia narcisistinė asmenybė [19; 32; 29; 26]. Jie teigia, jog daugelis teroristų bruožų atitinka narcisistinės asmenybės bruožus, aprašytus TLK–10. Teroristams, kaip ir narcisistams, yra nesvarbios kitų žmonių teisės, jie nėra empatiški, nepasitiki kitų žmonių sprendimais, kitus jie vertina kaip naivius ir kvailesnius už save. Juo labiau tokie individai nesutaria su kitais asmenimis, tuo tvirčiau įsitikinę savo viršenybe, protingumu. Dėl savo asmenybės ypatumų tokie individai ilgainiui gali pradėti jaustis labai vieniši.

Narcisistiniai teroristai kaip teroristinės veikos subjektai yra lengvai žudantys net moteris bei vaikus [31, p. 51–69], be to, jie dažnai tampa teroristinių grupuočių lyderiais [16, p. 293–303]. Empatijos aukoms neturėjimas, vienišumas, asocialus troškimas naudoti smurtą siekiant asmeninės valdžios ir nepriklausomybės, yra svarbiausi veiksniai, palaikantys jų teroristinę veiką [31].

Paranoidinis teroristas. Pagal TLK–10, svarbiausi paranoidinės asmenybės bruožai – nuolatinis įtarumas ir nepasitikėjimas kitais asmenimis, hiperjautrumas, labai ribotas emocingumas. Paranoidinės asmenybės yra rigidiškos, nelinkstančios į kompromisus, gynybiškos, nerimastingai siekiančios valdyti situacijas pagal savo norus. Tokios asmenybės gali pasiryžti dideliems pavojams, net skausmui, kad užtikrintų savo saugumą ir kontrolę. Pajutę grėsmę savo statusui, valdžiai, garbei, jie tampa agresyvūs ir nukreipia žiaurumą į pasirinktą objektą.

Pasak psichologų C. Hasselio (1977), R. M. Turco (1987) ir kitų, teroristinėse grupuočių yra didelė dalis paranoidinių asmenybių. Kai kurie tokių grupuočių lyderiai taip pat yra

paranoidinės asmenybės. Be to, šiems asmenims būdinga tai, kad jie atsisakys dalyvauti grupės veikloje, jei toje grupėje negalės užimti dominuojančios pozicijos ar kitaip ypatingai pasireikšti. Siekdami kitų pripažinimo, tokie asmenys gali sukurti „pasaulio gelbėjimo“ planus, „triumfo viziją“ ir taip paskatinti save bei kitus teroristinei veikai [12; 33].

Suicidinis teroristas. TLK–10 nėra aprašytas sutrikimas, kuris būtų įvardytas kaip „suicidinė (savižudiška – *aut. pastaba*) asmenybė“. *Suicidinis teroristas* – tai asmuo, kuris turi polinkį įvykdyti arba įvykdo teroristines veikas pats nusižudydamas. Nors savižudiški ketinimai klinikinėje psichologijoje laikomi depresijos požymiu, ir kai kurie terorizmo psichologai teigė, jog suicidiniai teroristai taip pat turi polinkį į depresiją, tyrimai rodo, jog depresija nėra būtinas požymis suicidinei teroristinei veikai įvykdyti.

Terorizmo psichologo A. Merari teigimu, suicidiniai teroristai dažnai yra psichiškai sveikos, bet *labai įtaigios* asmenybės. Suicidines teroristines veikas jie įvykdo būdami stiprios įtaigos būsenos, būdami pilni ryžto, emocinio pakilumo ir pasididžiavimo savimi [21, p. 35].

Terorizmo psichologai teigia, kad norint geriau suprasti suicidinio terorizmo fenomeną, reikia studijuoti ne nusižudžiusių teroristų biografijas, nes tokių tyrimų jau daug buvo atlikta, bet pirmiausia suicidiniams teroristams poveikį padarančių teroristų mąstymą [27, p. 35].

Teroristinės veikos subjekto mąstymas

Teroristinės veikos subjektų *mąstymą* psichologai pradėjo tyrinėti tik prieš dešimtmetį. Tai buvo *kognityvinės* krypties psichologai, teroristinę veiką aiškinantys kaip nekonstruktivaus, pažeisto mąstymo rezultata [2]. Kognityvinė psichologijos kryptis terorizmo ekspertams svarbi tuo, kad ji gali padėti išsiaiškinti teroristinės veikos subjekto mąstymo (kognityvinį) turinį nusikalstamos veikos padarymo metu, taip pat mąstymo (kognityvines) schemas, kurios sudarė psichologines prielaidas įvykdyti šią nusikalstamą veiką [2].

Kognityvinės psichologijos požiūriu, gerai suplanuota teroristinė veika nerodo jos subjektų psichikos sutrikimo [3], nors, kaip minėjome, kai kurie autoriai bandė įrodyti, kad yra priešingai. Pasak Becko, teroristų veiką galima geriau suprasti ją lyginant su nusikalstama smurtine veika, įvykdyta vieno asmens ar veikiant grupė. Pavyzdžiui, už neištikimybę tyčia nužudžiusio savo sutuoktinį asmens nusikalstamos veikos kognityvinis turinys visiškai kitoks nei teroristinės veikos kognityvinis turinys, nors abiem atvejais schema yra panaši:

X padarė tai, kas man nepatinka → **X** gaus tai, ko nusipelnė

Kuo skiriasi teroristo mąstymas vykdant nusikalstamą veiką nuo aprašyto žudiko mąstymo? Pirmiausia skiriasi tuo, jog antru atveju nusikalstamos veikos subjekto mąstymą stipriau veikia emocijos arba *emocinis sužadینimas*. Šis sužadینimas yra svarbus veiksnys, skatinantis tęsti nusikalstamą veiką. Nusikalstamos veikos subjektas *mąsto*:

Mane išvedė iš kantrybės → **Aš** esu auka → Tai, ką darau, yra pateisinama

Teroristo mąstymas vykdant nusikalstamą veiką, pasak kognityvinės psichologijos specialistų, nėra veikiamas emocinio sužadینimo. Teroristai nebūtinai turi jausti neapykantą savo aukoms [3]. Jie *mąsto*, kad tikslas pateisina priemones. Be to, jų mąstyme **X** yra neapibrėžtas:

$X \in (a \dots z)$

Teroristo mąstyme konkrečios aukos yra aibės $(a \dots z)$ dalis, priklausanti ir atstovaujanti **X**. Įsitikinimas, kad **X** arba *priešas* turi būti nubaustas, susijęs su teroristinės veikos subjektų *mąstymu*, kad bausmės dydis matuojamas aibės $(a \dots z)$ dalies, kuriai padaroma žala, apimtimi – žuvusiųjų skaičiumi, materialiniais nuostoliais ir t. t. Priklausomai nuo to, kaip teroristas vertina **X** pelnytą bausmę, jis pasirinks jo suvokimu proporcingą atsakomąjį veiksmą.

Timothy McVeigho, atsakingo už Federalinio pastato Oklahomoje subombardavimą 1995 m., psichologinė mąstymo analizė atskleidė, kad šis teroristas siekė žalos *priešui*, bet nenorėjo konkrečių žmonių mirties. Apibendrintai tokį mąstymą galima pavaizduoti taip:

$X \in \text{žmonės } [...] \rightarrow X \text{ nusipelnė bausmės} \rightarrow \text{Žala tam, kas} \in X \text{ yra žala } X$

Kognityvinės psichologijos požiūriu, Osamos Bin Laden o ir kitų teroristinių grupuočių nusikalstamą veiką skatina vadinamosios *mąstymo klaidos* [3]. Mąstymo klaidos – tai nuoseklūs, pakankamu empirinių faktų kiekiu nepagrįsti samprotavimai. Teroristų mąstymui būdingas *dichotomiškumas* (mąstymas *viskas* arba *nieko*; *juoda* arba *balta* kategorijomis), *perdėti apibendrinimai* (pvz., įsivaizdavimas, kad „priešas“ – *visa* Amerika, neatsižvelgiant į konkrečių aukų nekaltumą), *tunelio vizija* (įsitikinimas, kad yra „vienintelė teisinga“ išeitis, pvz., *džichadas*) [3].

Teroristų mąstymo dichotomiškumas susijęs su savęs ir *X* – *priešo* vertinimu. Kitos tyčinės nusikalstamos veikos subjektams dažnai būdingas menkavertiškumas, ir įvykdę nusikalstamą veiką jie gali gailėtis, o teroristinės veikos subjektai – priešingai, yra labai geros nuomonės apie save ir savo nusikalstamą veiką. Daugelis teroristų tiki, kad jie yra geri, teisingi, ir tie, kas jiems nepitaria, vertinami kaip „blogis“ [2].

Kodėl teroristinės veikos subjektų mąstymas yra pažeistas? Kognityvinės psichologijos požiūriu, vienas iš svarbiausių veiksnių, nulemiančių mąstymo klaidas, yra traumuojantis emocinis patyrimas [2]. Jo priežastimi gali būti karas, smurtas, skurdas, pažeminimas, socialinis neteisingumas, artimųjų netektis. Analizuojant valstybių politinius sprendimus, darančius emociškai traumuojančią, neigiamą įtaką kai kurių socialinių ar etninių grupių gyvenimui, galima prognozuoti pačių valstybių saugumą. Svarbus žingsnis terorizmo prevencijoje – *taikos* politika, reali valstybės ir kiekvieno visuomenės nario pagarba *žmogaus teisėms*.

Išvados

1. Daugelyje valstybių ne tik saugumo tarnybos, bet ir mokslininkai aktyviai dalyvauja kuriant antiteroristinę politiką. Jie analizuoja terorizmo reiškinį multikauzaliniais, politiniais, organizaciniais, fiziologiniais, psichologiniais požiūriais. Dabar daugiausia dėmesio skiriama sociopsichologiniams terorizmo ypatumams. Teigiama, jog norint suprasti terorizmą, pirmiausia reikia analizuoti teroristų motyvaciją, vertybes, mąstymą, asmenybę.

2. Psichologijoje sukurtos kelios terorizmo teorijos. Frustracijos–agresijos teorijoje teigiama, jog frustracijos, politinių, ekonominių arba asmeninių lūkesčių neišsipildymo sukelta agresija yra nukreipiama į objektą, suvokiamą kaip trukdantį siekti norimo tikslo. Neigiamos tapatybės teorijoje teroristai vertinami kaip individai, sąmoningai priėmę neigiamą tapatybę. Narcisistinio keršto teorijoje teigiama, jog teroristai yra narcisistinės asmenybės.

3. Teroristų asmenybės tyrimai yra nevienareikšmiai. Kai kurie autoriai mano, jog teroristai yra psichiškai sveikos asmenybės, kiti autoriai teigia, jog yra priešingai. Dabar manoma, jog tarp teroristų gali būti dalis psichiškai pažeistų asmenybių. Teigiama, jog psichopatiniai teroristai – individai, atitinkantys „asocialios asmenybės“ simptomus, pasižymintys noru žeminti, bauginti aukas. Narcisistiniai teroristai – „narcisistinės asmenybės“, neempatiskos ir lengvai žudančios net moteris bei vaikus. Paranoidiniai teroristai – įtarūs, dėl tikslo pasiryžę dideliems pavojams ar skausmui. Suicidiniai teroristai – labai įtaigios asmenybės.

4. Terorizmo ekspertai teigia, jog teroristų asmenybės tyrimai detaliam nepaaiškina teroristų mąstymo. Teroristų mąstymą tiria kognityvinės krypties psichologai. Jie teigia, jog teroristinė veika – nekonstruktyvus, pažeisto mąstymo rezultatas. Teroristams būdingos įvairios mąstymo klaidos, ypač „dichotominis mąstymas“, „perdėti apibendrinimai“, „tunelio vizija“. Mąstymo klaidas gali paskatinti ankstesnis traumuojantis emocinis patyrimas.

5. Analizuojant valstybių politinius sprendimus, darančius emociškai traumojančią, neigiamą įtaką kai kurių socialinių ar etninių grupių gyvenimui, galima prognozuoti pačių valstybių saugumą, todėl labai svarbus žingsnis terorizmo prevencijoje – *taikos* politika, reali valstybės ir kiekvieno visuomenės nario pagarba *žmogaus teisėms*.

LITERATŪRA

1. **Berkowitz B. J.** et al. *Super Violence: The Threat of Mass Destruction Weapons*. – Santa Barbara, California: ADCON Corporation, 1972.
2. **Beck A. T.** *Prisoners of Hate: The Cognitive Basis of Anger, Hostility and Violence*. – New York: HarperCollins, 1999.
3. **Beck A.** *The Mind of The Terrorist*.
<http://mail.med.upenn.edu/~abeck/terroristmind.htm>, 2002.
4. **Bodansky Y.** *Bin Laden: The Man Who Declared War on America*. – Rocklin, Georgia: Prima, 1999.
5. **Combs C. C.** *Terrorism in the Twenty-first Century*. Upper Saddle River. – New Jersey: Prentice Hall, 1997.
6. **Cooper R.** *Psychopath as Terrorist*. *Legal Medical Quarterly*, 1978, No. 2.
7. **Crayton J. W.** *Terrorism and the Psychology of the Self*. p. 33–41 // Lawrence Zelic Freedman and Yonah Alexander, eds., *Perspectives on Terrorism*. – Wilmington, Delaware: Scholarly Resources, 1983.
8. **Crenshaw M.** *Questions to be Answered, Research to be Done, Knowledge to be Applied*. p. 247–260 // Walter Reich, ed., *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
9. **Davies T. R.** *Aggression, Violence, Revolution and War*. p. 234–260 // Jeanne N. Knutson, ed., *Handbook of Political Psychology*. – San Francisco: Jossey-Bass, 1973.
10. **Dollard J., Miller N.** *Personality and Psychotherapy: an Analysis in Terms of Learning, Thinking and Culture*. – New York: McGraw-Hill, 1950.
11. **Guttman D.** *Killers and Consumers: The Terrorist and His Audience* // *Social Research* 1979. Vol. 46, P. 517–526.
12. **Hassel C.** *Terror: The Crime of the Privileged – an Examination and Prognosis* // *Terrorism: An International Journal*. 1977. No. 1.
13. **Hubbard D. G.** *The Psychodynamics of Terrorism*. p. 45–53 // Yonah Alexander, T. Adeniran, and R. A. Kilmarx, eds., *International Violence*. – New York: Praeger, 1983.
14. **Hudson R. A.** *The Sociology and Psychology of Terrorism*. Report Prepared under an Intergovernmental Agreement by the Federal Research Division, Library of Congress, September 1999.
15. **Johnson Ch.** *Perspectives on Terrorism* // Walter Laqueur, ed., *The Terrorism Reader*. – New York: New American Library, 1978.
16. **Johnson P., Feldman T.** *Personality Types and Terrorism*. *Self-psychology perspectives*. *Forensic Reports*, 1992, No. 5.
17. **Knutson J. N.** *Social and Psychodynamic Pressures Toward a Negative Identity* // Yonah Alexander and John M. Gleason, eds., *Behavioral and Quantitative Perspectives on Terrorism*. – New York: Pergamon, 1981. P. 105–152.
18. **Kurz A., Nahman Tal.** *Hamas: Radical Islam in a National Struggle*. – Tel Aviv: Jaffee Center for Strategic Studies, Tel Aviv University, 1997.
19. **Lasch C.** *The Culture of Narcissism*. – New York: W.W. Norton, 1979.
20. **Margolin J.** *Psychological Perspectives in Terrorism* // Yonah Alexander and Seymour Maxwell Finger, eds., *Terrorism: Interdisciplinary Perspectives*. – New York: John Jay, 1977. P. 273–274.
21. **Merrari A.** Cited in Perina K. *Suicide Terrorism*. *Psychology Today*. 2002. No. 5.
22. **Millon T.** *Disorders of Personality*. – Chichester, John Wiley and Sons, 1981.
23. **Monroe K. R.** et al. *The Perspective of Islamic Fundamentalists and the Limits of Rational Choice Theory* // *Political Psychology*. 1997. Vol. 18. No. 1.
24. **Oots K. L., Wiegele T. C.** *Terrorist and Victim: Psychiatric and Physiological Approaches from a Social Science Perspective*, *Terrorism: An International Journal*, 1985. Vol. 8. No. 1.
25. **Pearce K.** *Police Negotiations*. *Canadian Psychiatric Association Journal*. 1977. No. 22.
26. **Pearlstein R. M.** *The Mind of the Political Terrorist*. – Wilmington, Delaware: Scholarly Resources, 1991.
27. **Perina K.** *Suicide Terrorism* // *Psychology Today*, 2002, No. 5.
28. **Post J.** *Current Understanding of Terrorist Motivation and Psychology: Implications for a Differentiated Antiterrorist Policy* // *Terrorism*, 1990. Vol. 13. No. 1.

29. **Post J.** Rewarding Fire with Fire? Effects of Retaliation on Terrorist Group Dynamics. *Terrorism*. 1987. No. 10.
30. **Reich W.** ed. *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind.* – Cambridge, England: Cambridge University Press, 1990.
31. **Silke A.** Chesire–Cat Logic: The Recurring Theme of Terrorist Abnormality in Psychological Research // *Psychology, Crime and Law*. 1998. Vol. 4.
32. **Suellwold L.** Cited in Post J. Rewarding Fire with Fire? Effects of Retaliation on Terrorist Group Dynamics. *Terrorism*. 1987. No. 10.
33. **Turco R. M.** Psychiatric Contributions to the Understanding of International Terrorism // *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 1987. No. 31.
34. **Wilkinson P.** Hamas – An Assessment // *Jane's Intelligence Review*, July 1993. Vol. 5. No. 7.

Sociopsychological Aspects of Terrorism

Dr. Aistė Diržytė

Dr. Aleksandras Patapas

Law University of Lithuania

SUMMARY

The purpose of this study is to focus attention on the types of individuals and groups that are prone to terrorism in an effort to understand better the terrorism phenomenon. The study examines the relevant literature and assesses the current knowledge of the subject. The study seeks to describe theories of terrorism and psychological profiles of foreign terrorists individuals and selected groups.

The article also deals with assessing the latest literature on psychological aspects of terrorism, including the newest findings on terrorists decision-making process, cognitions, and personality.

